

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การผลิตแยม เยลลี่และมาร์มาเลด จัดเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในปัจจุบันและเป็นช่องทางการนำผลไม้ที่ยังมีคุณภาพดีไม่เน่าเสีย แต่ไม่เหมาะกับการใช้งานสำหรับจุดประสงค์อื่น เช่น มีรูปร่างผิดปกติ มีสีและขนาดไม่ได้ตามมาตรฐาน รวมทั้งเป็นการนำส่วนที่เหลือใช้ เช่น เปลือก แก่น ผลไม้ที่มีรอยชำแต่ยังไม่เน่า มาใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ (กิตติพงษ์, 2536)

2.1 นิยามและลักษณะของผลิตภัณฑ์แยม

ตามคำนิยามของ Food and Drug Administration (FDA) ในปี 1936 แยมหมายถึงผลิตภัณฑ์ซึ่งได้จากการต้มส่วนของบรีโกลได้ของผลไม้กับน้ำตาลซูโครส หรือ เดกซ์โทรส อาจเติมเครื่องเทศ น้ำ น้ำส้มสายชู และกรดอินทรีย์ที่ไม่เป็นอันตราย แต่ไม่นับรวมกรดอินทรีย์หรือเกลือของกรดอินทรีย์ที่ใช้เป็นสารกันเสีย (preservative) เกี่ยวจนมีความหนืดเหมาะสม ได้ผลิตภัณฑ์ที่สะอาด มีคุณภาพดี โดยกำหนดว่าจะต้องใช้ผลไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 45-47 ขึ้นกับชนิดของผลไม้ ต่อน้ำตาลร้อยละ 55 กรณีที่ผลไม้ที่ใช้มีเพคตินต่ำอาจเติมเพคตินลงไปได้แต่ต้องใช้สัดส่วนของผลไม้ต่อน้ำตาลไม่ต่ำกว่านี้ ผลิตภัณฑ์ที่มีการเติมเพคตินจะต้องมีปริมาณของแข็งที่ละลายน้ำได้ไม่ต่ำกว่า 65 องศาบริกซ์ (กิตติพงษ์, 2536; Baker *et al.*, 1996)

สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมในปี 2521 ได้กำหนดมาตรฐานของผลิตภัณฑ์แยม โดยกำหนดว่าแยมเป็นผลิตภัณฑ์จากเนื้อผลไม้กับสารให้ความหวาน อาจผสมน้ำผลไม้หรือน้ำผลไม้เข้มข้น แล้วทำให้มีความข้นเหนียวหรือกึ่งแข็งกึ่งเหลวพอเหมาะสำหรับใช้ทา (spreadability) มีสี กลิ่นรส ตามชนิดของผลไม้ที่ใช้ทำ อาจใช้สีผสมอาหารที่ได้รับอนุญาตให้ใช้ในการปรุงแต่งสีได้และแบ่งแยมเป็นสองประเภทใหญ่ๆคือ ประเภทที่มีเนื้อผลไม้ทั้งหมดไม่ต่ำกว่าร้อยละ 45 ของน้ำหนักและประเภทที่มีเนื้อผลไม้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 33 ของน้ำหนักผลไม้ที่ใช้อาจใช้ผลไม้ชนิดเดียวกันหรือผลไม้ผสมหลายชนิด กรณีใช้ผลไม้ชนิดเดียว เช่นฝรั่งต้องมีเนื้อผลไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 18 ถ้าใช้มะม่วงหิมพานต์ต้องมีเนื้อผลไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ถ้าใช้

กระเจี๊ยบ จิง มะม่วง ต้องมีเนื้อผัก ผลไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 25 กรณีที่ใช้ผลไม้ 2 ชนิด จะต้องมีส่วนที่เป็นผลไม้ชนิดหลักร้อยละ 50-75 ของน้ำหนักส่วนที่เป็นผลไม้ทั้งหมด ยกเว้น ผลไม้จำพวก แดง มะละกอ อาจมีได้ถึงร้อยละ 95 ของน้ำหนักส่วนที่เป็นผลไม้ทั้งหมด สำหรับมะนาว จิง จะต้องมีเนื้อผักผลไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 5 โดยส่วนผสมหลักอาจมากกว่าร้อยละ 75 ของส่วนที่เป็นผลไม้ทั้งหมด และกรณีที่เป็นผลไม้ 4 ชนิดจะต้องมีส่วนผสมที่เป็นผลไม้ชนิดหลักร้อยละ 25-75 ของส่วนที่เป็นผลไม้ทั้งหมด (มอก.263, 2521)

2.1.1 การผลิตแยม

วัตถุประสงค์หลักที่จำเป็นในการผลิตแยม คือ ผลไม้ เพกติน น้ำตาล และกรด นอกจากนี้อาจมีการเติมสารกันเสี้ยวหรือ สารต้านการเกิดฟอง (antifoaming agent) ด้วยก็ได้ (Baker *et al.*, 1996)

2.1.1.1 ผลไม้

ผลไม้ที่ใช้ควรจะแก่และสุกเต็มที่ แต่ไม่ควรสุกกอมเกินไปเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีกลิ่นรส และเนื้อสัมผัสที่ดี เพราะผลไม้ที่สุกกอมเกินไปนั้นเอนไซม์ตามธรรมชาติที่อยู่ในผลไม้จะทำลายโครงสร้างของสารประกอบเพกติน ดังนั้นกรณีที่เป็นต้องนำผลไม้ที่สุกกอมเกินไปไม่เหมาะสมกับการแปรรูปอย่างอื่นมาผลิตแยมจึงต้องมีการเติมเพกตินหรือเติมสีสังเคราะห์ลงไปเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพและลักษณะปรากฏดีขึ้น สำหรับผลไม้ที่ยังไม่สุกหรือสุกๆดิบๆนั้น สารประกอบเพกตินที่มีในผลไม้เหล่านั้นไม่สามารถละลายน้ำได้ จึงยังไม่เหมาะสมที่จะนำมาผลิตแยม (Broomfield, 1996; Pilgrim, 1991)

ผลไม้ที่เหมาะสมที่จะใช้ทำแยมควรเป็นผลไม้พันธุ์ที่มีปริมาณน้ำตาลและกรดเพียงพอ รวมทั้งจะต้องมีสีสวย มีกลิ่นรสที่ดี และควรเป็นผลไม้ที่สดด้วย แต่ในธรรมชาติการจะหาผลไม้ที่มีลักษณะดังกล่าวครบถ้วนเป็นไปได้ยาก การผลิตแยมจึงต้องเติมเพกตินหรือกรดลงไปเพื่อให้มีปริมาณสารเหล่านั้นเพียงพอและเหมาะสมในการเกิดเจลของผลิตภัณฑ์ (กิตติพงษ์, 2536) อุตสาหกรรมแยมสามารถหาแหล่งของผลไม้ได้ถึง 5 ทางคือ (Bhatia, 1997)

1. ผลไม้สด
2. ผลไม้แช่เยือกแข็ง
3. ผลไม้กระป๋อง หรือ ผลไม้ที่ถูกถนอมรักษาด้วยความเย็น

4. ผลไม้ที่ถนอมรักษาด้วยสารประกอบพวกกำมะถัน
5. ผลไม้แห้ง

การเตรียมผลไม้ก่อนการผลิตแยมจะต้องทำการล้างทำความสะอาด พวกที่มีเปลือกหรือเมล็ดจะถูกปอกเปลือกหรือคว้านเมล็ดออกแยกเอาเฉพาะส่วนเนื้อที่รับประทานได้มาใช้ จากนั้นทำผลไม้ให้เป็นชิ้นเล็กจะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับชนิดของผลไม้ เช่น อาจใช้วิธี หั่น สับ หรือ ต้มจนและก็ได้ (Broomfield, 1996)

2.1.1.2 น้ำตาล (Sugar)

น้ำตาลเป็นองค์ประกอบหลักในการผลิตแยมโดยน้ำตาลทำให้เกิดโครงสร้างเจล และยังให้รสหวานแก่ผลิตภัณฑ์แยมอีกด้วย น้ำตาลส่วนใหญ่ที่ใช้ในผลิตภัณฑ์คือ น้ำตาลซูโครส น้ำตาลจะช่วยให้เกิดเจลโดยการเกิดพันธะไฮโดรเจนกับโมเลกุลของเพคตินหรืออาจจะเนื่องจาก น้ำตาลเป็นสารที่มีหมู่ไฮดรอกซิลมากจึงอาจเกิดพันธะไฮโดรเจนกับน้ำทำให้หมู่ไฮดรอกซิลของโมเลกุลเพคตินเป็นอิสระสามารถเกิดพันธะไฮดรอกซิลบนโมเลกุลอื่นหรือบนส่วนอื่นของโมเลกุลเพคตินได้ นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยทำให้เกิดพันธะขึ้นระหว่างกลุ่มเมธิลเอสเทอร์ในโมเลกุลเพคตินอีกด้วย (กิตติพงษ์, 2536; Baker *et al.*, 1996)

นอกจากน้ำตาลซูโครสแล้วยังอาจใช้น้ำตาลชนิดอื่นทดแทนน้ำตาลซูโครสได้บางส่วนเพื่อช่วยลดการตกผลึกของซูโครส เช่น การเติมน้ำตาลอินเวอร์ท แยมที่ดีควรมีน้ำตาลอินเวอร์ทอยู่ในช่วงร้อยละ 30-45 ของปริมาณน้ำตาลทั้งหมด ถ้ามีปริมาณน้ำตาลอินเวอร์ทมากเกินไปจะได้แยมที่มีลักษณะขุ่นและเกิดผลึกของกลูโคส น้ำตาลอินเวอร์ทอาจได้จากการเติมลงไปโดยตรงหรือจากการสลายตัวของน้ำตาลซูโครสด้วยกรดระหว่างการทำให้ความร้อนระหว่างการทำแยม

บางครั้งอาจมีการเติมน้ำเชื่อมกลูโคสแทนน้ำตาลซูโครสได้ในปริมาณร้อยละ 5-15 การเติมน้ำเชื่อมกลูโคสจะช่วยลดการตกผลึกของซูโครส เพิ่มความแวววาว ป้องกันการแยกตัวของน้ำออกจากเจลและยังช่วยลดความหวานของผลิตภัณฑ์ลงไม่ให้หวานจนเกินไปด้วย (กิตติพงษ์, 2536) แต่การใช้น้ำตาลชนิดอื่นแทนน้ำตาลซูโครสอาจมีผลทำให้ลักษณะเจลและสภาวะเจลเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การใช้มอลโทสทดแทนซูโครสบางส่วนจะทำให้ระยะเวลาในการแข็งตัวของเจลเร็วขึ้นและเกิดเจลได้ในช่วงความเป็นกรด-ด่างที่กว้างขึ้น (Baker *et al.*, 1996)

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของน้ำตาลในผลิตภัณฑ์แยม ได้แก่ เวลาที่ใช้ในการทำแยม เพราะถ้าใช้เวลาสั้นน้ำตาลจะถูก hydrolysed ไปเพียงเล็กน้อย แต่ถ้าใช้เวลานานปริมาณน้ำตาลจะแตกตัวเพิ่มขึ้นตามลำดับ และความเข้มข้นของกรด ถ้ามีกรดเป็นองค์ประกอบมากปริมาณน้ำตาลจะถูก hydrolysed มากขึ้นและเกิดได้เร็ว ส่วนชนิดของกรดที่มีอยู่ในผลิตภัณฑ์ เช่น crab apple jelly ซึ่งประกอบด้วยกรดมาลิกเป็นส่วนใหญ่มี titratable acid คิดเป็นกรดกำมะถันได้ร้อยละ 0.17 สามารถทำให้น้ำตาลแตกตัวได้ถึงร้อยละ 58.8 แต่สำหรับเฮลลี่ส้มประกอบด้วยกรดมะนาวเป็นส่วนใหญ่มี titratable acid คิดเป็นกรดกำมะถันได้ร้อยละ 0.17 สามารถทำให้น้ำตาลแตกตัวได้เพียงร้อยละ 4.9 เท่านั้น (นัยทัศน, 2521)

2.1.1.3 กรด (Acid)

กรดที่ใช้ในผลิตภัณฑ์แยมมักเป็นกรดอินทรีย์ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติในผลไม้ ผลไม้ที่มีกรดต่ำอาจจะต้องเติมกรดลงไป กรดที่นิยมใช้เติมในผลิตภัณฑ์คือ กรดซิตริก กรดมาลิก และกรดแลคติก กรณีที่ผลไม้มีปริมาณกรดตามธรรมชาติมากเกินไปจะลดความเป็นกรดลงโดยการเติมเกลือที่มีสมบัติเป็นบัฟเฟอร์ เช่น แคลเซียมคาร์บอเนต โซเดียมซิเตรท การใช้บัฟเฟอร์เหล่านี้ต้องใช้ในปริมาณที่ไม่มากเกินไป เพราะจะมีผลต่อการเกิดเจลของเพคตินและอาจทำลายกรดแอสคอร์บิกที่มีอยู่ (กิตติพงษ์, 2536)

กรดเป็นตัวช่วยในการเกิดเจลของเพคตินโดยในสภาวะที่มีค่าความเป็นกรดต่ำสูงจะมีผลทำให้หมู่คาร์บอกซิลบนโมเลกุลของเพคตินแตกตัวซึ่งทำให้โมเลกุลมีประจุ และเกิดการผลักกันขึ้นระหว่างโมเลกุลที่มีประจุด้วยกันเกิดพันธะไฮโดรเจนได้ยากทำให้เกิดเจลไม่ได้ แต่ถ้ามีกรดจะทำให้ค่าความเป็นกรดต่ำลงช่วยลดการแตกตัวของหมู่คาร์บอกซิลสามารถเกิดพันธะไฮโดรเจนและเกิดเจลได้ง่ายขึ้น (Baker *et al.*, 1996)

2.1.1.4 เพคติน (Pectin)

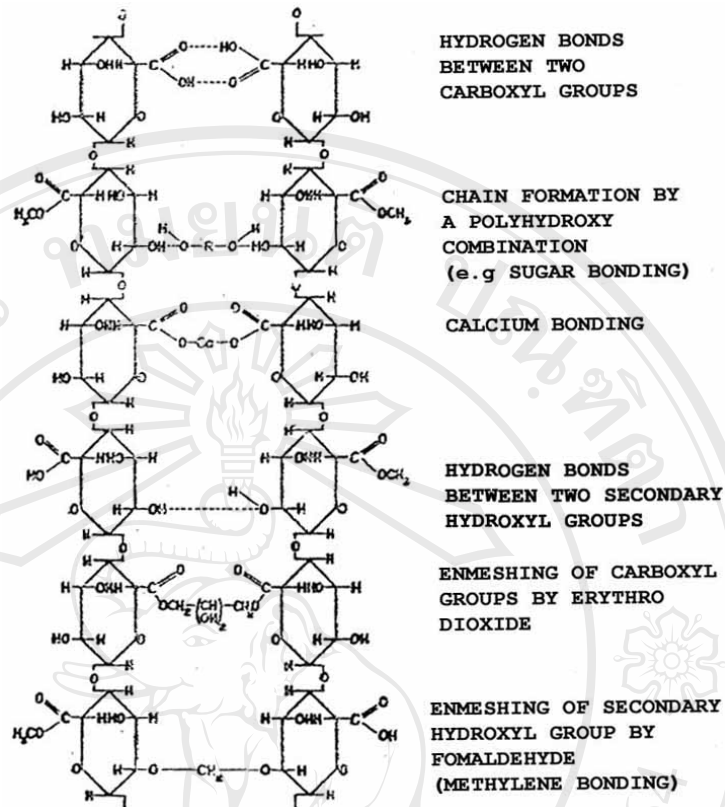
เพคตินเป็นสารที่สกัดจากพืชและเป็นไฮโดรคอลลอยด์ที่สำคัญ สกัดได้จากเปลือกของผลไม้ตระกูลส้ม โครงสร้างโมเลกุลของเพคตินประกอบด้วยโพลีเมอร์ของกรดกาแลคตูลอนิก (D-galacturonic acid) เป็นสายหลัก มีสายแขนงเป็นน้ำตาลอะราบินอส (L-arabinose) และน้ำตาล

กาแลคโตส (*D*-galactose) น้ำหนักโมเลกุลของเพคตินต้นแปรอยู่ในช่วงประมาณ 10000-400000 Da (พัชรีย์, 2546)

DM หมายถึง อัตราส่วนของหมู่ methoxylated galacturonic acid ต่อหมู่ของกรดกาแลคตุโรนิก (galacturonic acid) ทั้งหมดที่มีอยู่ในโมเลกุลของเพคติน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ชนิดคือ Low Methoxyl (LM) ซึ่งมีค่า DM น้อยกว่าร้อยละ 50 และชนิด High Methoxyl (HM) ซึ่งมีค่า DM มากกว่าร้อยละ 50 มักใช้กับอาหารที่มีกรดต่ำมีค่าความเป็นกรด-ด่างระหว่าง 2.0-3.5 และต้องมีปริมาณของแข็งที่ละลายน้ำได้ทั้งหมดมากกว่าร้อยละ 55 จึงจะเกิดเจลได้ เพคตินสามารถนำไปใช้ในผลิตภัณฑ์อาหารได้หลายชนิด เช่น เป็นสารที่ทำให้เกิดเจล (gelling agent) สารที่ทำให้เกิดการแขวนลอย (suspending agent) และสารเพิ่มความหนืด (thickeners) (นิธิยา, 2543)

แรงยึดเหนี่ยวระหว่างพันธะที่สำคัญ 2 ชนิดที่พบในสารประกอบเพคตินคือ พันธะไฮโดรเจนและแรงยึดเหนี่ยวไฮโดรโฟบิก ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการรวมกันของเพคตินโดยเป็นตัวก่อ cross-link พันธะไฮโดรเจนสามารถเกิดพันธะภายในสายเดียวกันโดยจับกันที่ตำแหน่งออกซิเจนและไฮดรอกซิลไฮโดรเจน โดยปกติพันธะไฮโดรเจนเป็นพันธะที่ถูกทำลายได้ง่ายและยึดกันด้วยแรงอ่อนๆ แต่เมื่อมีการเกิดพันธะมากขึ้นสายโพลีเมอร์รวมกันมากขึ้นจึงเกิดความคงตัว หมู่ methoxyl ที่อยู่ในเนื้อเยื่อเพคตินสามารถรวมตัวกันได้ด้วยแรงยึดเหนี่ยวไฮโดรโฟบิก ซึ่งเป็นการรวมตัวกันเพื่อลดพื้นที่ผิวของส่วนที่มีขั้วและไม่ขั้ว และทำให้มีความคงตัวมากขึ้น เนื่องจากการลดพื้นที่ผิวจะเป็นการลดพลังงานในระบบด้วย จากการวิเคราะห์พบว่าส่วนที่เกิดการรวมกันจะมีการดึงดูระหว่างโมเลกุลของเพคตินและหมู่ methoxyl ภายในตัวมันเอง ในการแยกเจลของเพคตินที่จับกันอยู่ เช่น ในเพคติน-กรด-น้ำตาล ซึ่งจับกันด้วยพันธะและแรงยึดเหนี่ยวที่อ่อน เชื่อว่าสามารถนับจำนวนของจังก์ชัน โชนที่ทำให้เจลมีความคงตัวได้ (Buren, 1991)

รูปที่ 2.1 โครงสร้างและการเชื่อมเข้าด้วยกันระหว่างโมเลกุลของเพคติน
ที่มา: นัยทัศน์, 2521

การแบ่งเพคตินตามค่า Degree of Esterification (DE) แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มดังนี้

1. เพคตินกลุ่มที่มีเมทอกซิลสูง (High-Methoxyl Pectin) เป็นสารเพคตินที่มีค่า DE ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 การเกิดเจลของเพคตินชนิดนี้จะต้องมีองค์ประกอบที่เหมาะสมคือ ปริมาณน้ำตาลร้อยละ 55-65 ค่าความเป็นกรด-ด่างระหว่าง 2.9-3.1 ซึ่งเป็นสภาวะปกติที่ใช้ในแฮมทั่วไป เพคตินเมทอกซิลสูงสามารถแบ่งตามระยะเวลาของการเกิดเจลได้ 6 ชนิดคือ

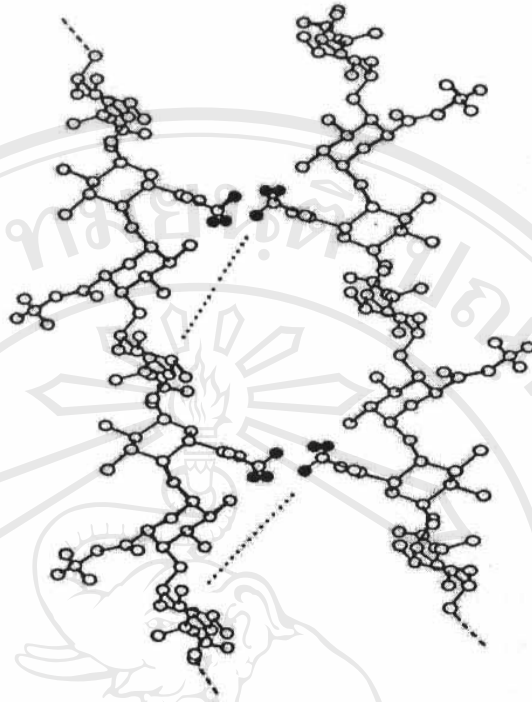
- 1.1 Ultra rapid set pectin มีค่า DE เท่ากับร้อยละ 82
- 1.2 Extra rapid set pectin มีค่า DE เท่ากับร้อยละ 76
- 1.3 Rapid set pectin มีค่า DE เท่ากับร้อยละ 72
- 1.4 Medium rapid set pectin มีค่า DE เท่ากับร้อยละ 60-69
- 1.5 Slow set pectin มีค่า DE เท่ากับร้อยละ 60-64
- 1.6 Extra slow set pectin มีค่า DE เท่ากับร้อยละ 55-59

เจลของเพคตินชนิด HM มีลักษณะพิเศษคือ ไม่มีการผันกลับเมื่อได้รับความร้อนหรือแรงเฉือน เจลมีลักษณะนี้ แต่ไม่ละลายเมื่อให้ความร้อน พื้นผิวที่แตกหรือถูกตัดจะกลับมารวมกันได้ใหม่ เจลอาจมีการไหลซึมออกมาของของเหลวที่เป็นส่วนประกอบของเจล ซึ่งการเกิดลักษณะเช่นนี้เรียกว่า การเกิดซินเนอริซิส (syneresis) (Oakenfull, 1991)

2. เพคตินกลุ่มที่มีเมทอกซิลต่ำ (Low-Methoxyl Pectin) เป็นสารเพคตินที่มีค่า DE ต่ำกว่าร้อยละ 50 เพคตินชนิดนี้สามารถเกิดเจลได้ที่อุณหภูมิห้อง แต่ต้องมีไอออนของโลหะบางชนิดช่วยในการเกิดเจล เช่น Ca^{2+} โดยใช้ปริมาณน้ำตาลเพียงเล็กน้อยหรือไม่ใช้เลยและสามารถเกิดเจลได้ในช่วงความเป็นกรด-ด่างระหว่าง 3.0-4.5

การเกิดเจลของโพลีแซคคาไรด์ต่างๆเกิดจากโพลีเมอร์ที่มีรูปร่างขดเป็นเกลียวหลายๆเส้น พันกันซึ่งโครงสร้างนี้จะทำให้เกิด cross-link กับโมเลกุลเกิดเป็นร่างแหขึ้น จากการศึกษาพบว่าเกลียวของเพคตินชนิด HM มีการจัดเรียงตัวเป็นเกลียวพับ 3 รอบซึ่งแต่ละเกลียวจะจับกันด้วยพันธะไฮโดรเจน โดยเกิดทั้งภายในโมเลกุลและระหว่างสายโพลีเมอร์จึงทำให้เห็นว่าโครงสร้างจะมีความคงตัวเพิ่มขึ้นเมื่อเพิ่มแรงยึดเหนี่ยวไฮโดรโฟบิกระหว่างกลุ่ม ester methyl จังก์ชันโซน (junction zone) เกิดจากสายโพลีแซคคาไรด์ 2 สายเกิดแรงยึดเหนี่ยวกันและเกิดการพับ 3 รอบและเกิดแรงที่ยึดเหนี่ยวกันด้วย

จังก์ชันโซนสามารถยึดโมเลกุลของโพลีแซคคาไรด์ในร่างแหสามมิติได้โดยอยู่ในส่วนที่มีการจับกันของสายโพลีแซคคาไรด์ 2 สาย ซึ่งทำให้เกิดความคงตัวโดยการจับกันของทั้งพันธะไฮโดรเจนและแรงยึดเหนี่ยวไฮโดรโฟบิกแต่โดยปกติแรงแต่ละชนิดจะจับกันอย่างอ่อนๆแต่เมื่อรวมกันจะทำให้เจลคงตัว ส่วนน้ำตาลซูโครสและน้ำตาลชนิดอื่นคงตัวอยู่ได้ด้วยแรงยึดเหนี่ยวไฮโดรโฟบิก แต่น้ำตาลแรมโนสเป็นตัวที่ทำให้เกิดการบิดงอของสายโพลีแซคคาไรด์และการบิดงอนี้จะกระทบกับการเกิดจังก์ชันโซน

รูปที่ 2.2 โครงสร้างส่วนหนึ่งของจังก์ชันโซนในเจลของเพคตินชนิด HM อะตอมของไฮโดรเจนของกลุ่ม เมทิลที่จับกันด้วยแรงยึดเหนี่ยวไฮโดรโอฟบิก แสดงให้เห็นเป็นวงกลมทึบ (●) และพันธะไฮโดรเจนเป็นแสดงเส้นประ

ที่มา: Oakenfull, 1991

ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดเจลของเพคตินมีได้แก่ น้ำหนักโมเลกุลของเพคติน เนื่องจากขณะเกิดเจลโมเลกุลของเพคตินที่เป็นสายตรงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นโมเลกุลที่เป็นสามมิติเป็นผลให้สารละลายมีลักษณะเหนียวหนืดและแข็งตัวขึ้น แต่ถ้าโมเลกุลเป็นสายสั้นการเปลี่ยนแปลงเป็นแบบสามมิติไม่ค่อยสมบูรณ์ทำให้ได้เจลที่เหลวและไม่ค่อยแข็งตัว อีกปัจจัยหนึ่งคือปริมาณกลุ่มเมทิลในโมเลกุลเพคติน คือถ้าเพคตินมีกลุ่มเมทิลมากกว่า จะเปลี่ยนเป็นรูปสามมิติที่แข็งแรงและคงทนกว่า ส่วนค่าความเป็นกรด-ด่างมีผลต่อการเกิดเจลคือ ถ้าค่าความเป็นกรด-ด่างสูงเกินไปจะไม่มีการเกิดเจล แต่ถ้าค่าความเป็นกรด-ด่างต่ำเกินไปจะทำให้เจลที่ได้แข็งมาก ดังนั้นการเกิดเจลต้องมีค่าความเป็นกรด-ด่างที่เหมาะสมคือ 3.0-3.2 (พวงทอง และคณะ, 2541)

2.1.2 สมดุลขององค์ประกอบในผลิตภัณฑ์

การเกิดเจลและลักษณะของเจลที่ดีในผลิตภัณฑ์นั้น เกิดจากสมดุลขององค์ประกอบที่สำคัญสามอย่าง คือ ปริมาณเพคติน ปริมาณน้ำตาลและปริมาณกรดที่เหมาะสม ความสมดุลขององค์ประกอบทั้งสามจะทำให้ได้เจลที่แข็งแรง โดยเพคตินจะเป็นตัวโครงสร้างและเกี่ยวข้องกับความต่อเนื่องของโครงสร้างเจล ส่วนน้ำตาลและกรดจะมีผลต่อความแข็งแรงของโครงสร้าง (กิตติพงษ์, 2536; Baker *et al.*, 1996)

เนื่องจากเพคตินทำหน้าที่เป็นตัวโครงสร้าง ต้องมีปริมาณมากพอสมควรจึงจะสามารถเกิดเป็นร่างแหโครงสร้างที่ต่อเนื่องได้ ปริมาณเพคตินที่เหมาะสมจะขึ้นอยู่กับเพคตินเกรดที่เลือกใช้ และปริมาณของแข็งที่ละลายได้ทั้งหมดในผลิตภัณฑ์ ปริมาณน้ำตาลควรใช้มากกว่า 55 เปอร์เซ็นต์ แต่ถ้าใช้มากเกินไปอาจทำให้เกิดการตกผลึกของน้ำตาลได้ โดยทั่วไปนิยมใช้ 65 เปอร์เซ็นต์ (Rolin and Vries, 1990)

นอกจากนี้ลำดับของการผสมองค์ประกอบต่างๆก็มีผลต่อการเกิดเจลที่ดีอีกด้วย ตามปกติจะเกี่ยวข้องกับน้ำตาลก่อน แล้วจึงเติมน้ำตาลที่ผสมเข้ากันกับเพคตินลงไป เมื่อน้ำตาลและเพคตินละลายหมดจึงเติมกรดรวมทั้งสีและกลิ่นถ้ามีการใช้ แล้วจึงหยุดการให้ความร้อน การเติมกรดหลังจากเกี่ยวข้องกับเพคติน เพราะถ้าเติมในช่วงแรกเพคตินจะถูกให้ความร้อนในสภาวะที่เป็นกรดเป็นเวลานาน โมเลกุลจะเกิดการแตกตัวทำให้ไม่เกิดเป็นเจลหรือเกิดเจลที่มีคุณภาพไม่ดี ซึ่งเป็นเหตุผลที่ต้องนำกรดมาเติมในช่วงท้ายของการให้ความร้อน นอกจากนี้กรดยังสลายน้ำตาลซูโครสทำให้มีปริมาณน้ำตาลอินเวอร์ทในผลิตภัณฑ์มากเกินไปซึ่งอาจเกิดการตกผลึกของกลูโคสได้ (กิตติพงษ์, 2536; Pilgrim, 1991)

2.2 กระบวนการความดันสูง

2.2.1 หลักการ

หลักการของ Le Chatelier กล่าวว่า เมื่อระบบอยู่ในสมดุลถ้าทำให้สภาวะของระบบเปลี่ยนไป (เช่นการเกิดปฏิกิริยาทางเคมี การเปลี่ยนเฟส หรือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโมเลกุล) ร่วมกับการลดปริมาตรลงจะทำให้ความดันเพิ่มขึ้น (Leadley and Williams, 1997) กระบวนการความดันสูงทำให้อาหารมีปริมาตรลดลงและยังส่งผลต่อพันธะที่ไม่ใช่พันธะโควาเลนต์ เช่น พันธะไฮโดรเจน พันธะไอออนิกและพันธะที่ไม่ละลายน้ำ ซึ่งความดันจะไม่มีผลกระทบต่อองค์ประกอบของอาหารที่มีน้ำหนักโมเลกุลต่ำเช่น สารอาหารและลักษณะทางเนื้อสัมผัส ในขณะที่องค์ประกอบที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูง เช่น โครงสร้าง tertiary และพันธะโควาเลนต์บางชนิดจะถูกเปลี่ยนแปลงไปเนื่องมาจากความดัน นอกจากนี้หลักการอื่นที่ใช้ร่วมกับกระบวนการความดันสูงคือ หลักการเกี่ยวกับ Isostatic ซึ่งหมายถึงการส่งผ่านความดันอย่างรวดเร็วและคงที่ ขึ้นกับขนาดและรูปร่างของอาหาร อย่างไรก็ตามการส่งผ่านความดันอย่างรวดเร็วจะไม่สามารถทำได้ถ้ามีฟองอากาศเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีหลักการเกี่ยวกับ Microscopic Ordering หมายถึงที่อุณหภูมิคงที่ การเพิ่มความดันจะเป็นการทำให้ระดับการจัดเรียงตัวของสารเพิ่มขึ้น (Heremans, 1992) กฎข้ออื่นที่น่าสนใจคือการใช้พลังงานเพียงเล็กน้อยในการกดของแข็งหรือของเหลวให้มีความดัน 500 MPa ซึ่งเทียบเท่ากับการใช้ความร้อนถึง 100 องศาเซลเซียส กระบวนการความดันสูงมีข้อดีคือ ช่วยลดเวลาในกระบวนการผลิต ลดการถูกทำลายเนื่องจากความร้อน นอกจากนี้ยังรักษาความสด รสชาติ ลักษณะเนื้อสัมผัส และสีของผลิตภัณฑ์ให้เหมือนกับของสด ซึ่งเมื่อเทียบกับความร้อนแล้วความดันยังทำให้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างลดลง และไม่มี การสูญเสียวิตามินซีอีกด้วย (Farr, 1990; Mertens, 1992; Williams, 1994; Cheftel, 1995; Knorr, 1995; Leadley and Williams, 1997)

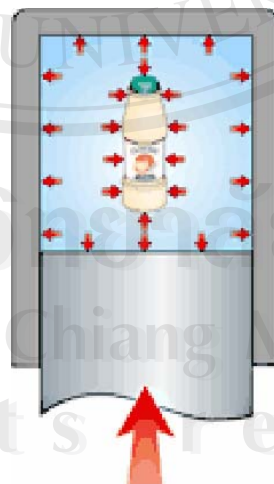
ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่ผ่านกระบวนการความดันสูงที่มีวางขายในอเมริกาเช่น ผลิตภัณฑ์จากอะโวคาโด (guacamole) แสม น้ำผลไม้ และหอยนางรม ส่วนในยุโรปและญี่ปุ่นมีผลิตภัณฑ์ที่ผ่านกระบวนการความดันสูง เช่น แยม เยลลี่ ปลา ผลิตภัณฑ์จากเนื้อ แสมแผ่น น้ำสลัด เค้กจากข้าว แสม น้ำผลไม้ และโยเกิร์ต เป็นต้น

รูปที่ 2.3 ผลิตภัณฑ์ที่ผ่านกระบวนการความดันสูงที่วางขายในท้องตลาด
ที่มา: <http://ohioline.osu.edu/fse-fact/0001.html>

2.2.2 กระบวนการทำงาน

การใช้กระบวนการความดันสูงในการผลิตอาหาร อาหารจะถูกบรรจุอยู่ในภาชนะที่มีความยืดหยุ่น เช่นถุงหรือขวดที่มีความทนทานต่อความดันสูง แล้วนำไปใส่ในช่องของเครื่องความดันสูง (high pressure) ที่มีของเหลวซึ่งใช้เป็นตัวส่งผ่านความดันบรรจุอยู่ด้วยรูป

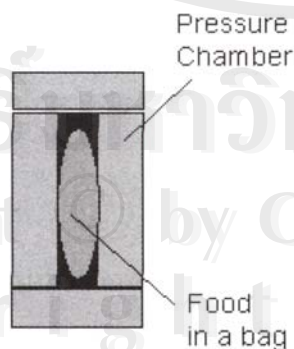

รูปที่ 2.4 ลักษณะของอาหารที่ลอยอยู่ในของเหลวที่เป็นตัวส่งผ่านความดันในเครื่องความดันสูง
ที่มา: <http://ohioline.osu.edu/fse-fact/0001.html>

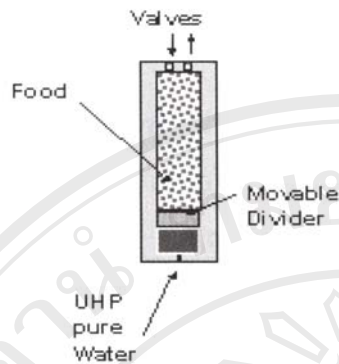
ของเหลวที่ใช้เป็นตัวส่งผ่านความดันจะอยู่ในช่องที่ใช้เครื่องสูบ (pump) เป็นตัวอัดความดัน แล้วความดันจะถูกส่งผ่านไปยังอาหารอย่างสม่ำเสมอเท่าๆกันในทุกๆทิศทาง ทำให้อาหารยังคงรูปร่างเดิมของมันไว้ได้ และเนื่องจากไม่มีการใช้ความร้อนจึงทำให้ลักษณะทางประสาทสัมผัสของอาหารยังคงอยู่และมีความปลอดภัยจากเชื้อจุลินทรีย์

2.2.3 เครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารด้วยความดันสูงคล้ายคลึงกับการแปรรูปโดยใช้ความร้อนซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไป คือ เป็นระบบกะหรือต่อเนื่อง โดยทั่วไปเครื่องจะประกอบด้วยถังทนความดันสูงขนาด 10-50 ลิตร และเครื่องผลิตความดันสูง เมื่อวางอาหารในภาชนะบรรจุลงในถังแล้วจะปิดฝาด้านบนเครื่อง ต่อจากนั้นจะเป็นการสูบล้างในการให้ความดันซึ่งนิยมใช้น้ำเข้ามาทางใต้ถัง ความดันจะถูกส่งผ่านตัวกลางและอาหารอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอทั่วทั้งชิ้นอาหาร อาหารจะไม่เปลี่ยนรูปร่างเนื่องจากได้รับความดันเท่ากันทุกด้าน ดังภาพ 2.4 รอบเวลาที่ใช้ทั่วไปเป็นเวลาสั้นๆไม่เกิน 15 นาที เมื่อได้ความดันตามที่ต้องการแล้วระบบปั๊มจะหยุด วาล์วปิดและความดันจะคงที่โดยที่ไม่จำเป็นต้องให้พลังงานแก่ระบบอีก การแปรรูปอาหารเหลวอาจทำได้โดยการใส่อาหารเหลวหรือน้ำผลไม้ลงในถังและให้ความดันในระบบกึ่งต่อเนื่อง (วิล, 2545) ดังภาพ 2.5 เป็นเครื่องแปรรูปอาหารในภาชนะบรรจุด้วยความดันสูงแบบกะ ส่วนภาพ 2.6 เป็นไอโซเลเตอร์และระบบต่อเนื่องซึ่งใช้ได้กับอาหารเหลวที่สามารถสูบหรือปั๊มได้ โดยอาหารจะถูกสูบเข้าไปในไอโซเลเตอร์ (isolator) ซึ่งเป็นถังความดันสูงและใช้น้ำเป็นตัวกลางความดันเป็นเวลาตามที่กำหนด

รูปที่ 2.5 เครื่องแปรรูปอาหารในภาชนะบรรจุด้วยความดันสูงแบบกะ
ที่มา: วิล (2545)

รูปที่ 2.6 เครื่องแปรรูปอาหารด้วยความดันสูงแบบต่อเนื่อง
ที่มา: วิไล (2545)

2.2.4 ข้อดีของกระบวนการความดันสูง

1. ยับยั้งปฏิกิริยาของจุลินทรีย์ และเอนไซม์
2. รักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้ใกล้เคียงกับของสด เช่น สี รสชาติ กลิ่น และลักษณะเนื้อสัมผัส
3. ไม่มีการสูญเสียคุณค่าทางอาหารระหว่างกระบวนการ
4. ยืดอายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์
5. ไม่จำเป็นต้องใส่สารกันเสีย จึงหลีกเลี่ยงกลิ่นรสที่ไม่ต้องการได้
6. แรงดันที่ส่งผ่านไปยังอาหารเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ อาหารจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง
7. เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์
8. เป็นเทคโนโลยีที่ไม่ก่อให้เกิดของเสีย

2.2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการความดันสูง

Donsi *et al.* (1996) ใช้ gas chromatography ศึกษาถึงองค์ประกอบแต่ละชนิดในกลิ่นของน้ำส้ม พบว่าน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความดันจะมีปริมาณของไลโมนีนใกล้เคียงกับน้ำส้มสด โดยไลโมนีนเป็นองค์ประกอบของกลิ่นและมีความคงตัวน้อยที่สุด เมื่อผ่านความร้อนจะถูกทำลายอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นความดันยังไม่ทำให้องค์ประกอบอื่นของกลิ่น เช่น เทอพินีน (terpinene)

ไซมิน (cymene) ไลนาลูล (linalool) และไมร์ซีน (myrcene) เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

Parish (1994) นำน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความดัน 500 MPa เป็นเวลา 30 วินาทีกับน้ำส้มสดมาทำการทดสอบทางด้านประสาทสัมผัสพบว่า ผู้ทดสอบไม่สามารถแยกความแตกต่างได้ และเมื่อเก็บรักษาน้ำส้มสดไว้ที่อุณหภูมิ 6 องศาเซลเซียสนาน 2 สัปดาห์ จะเกิดการหมักขึ้นทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ทำการทดสอบ ในขณะที่น้ำส้มที่ผ่านการใช้ความดันจะยังคงปราศจากการหมักนานถึง 5 สัปดาห์

Parish (1998) ศึกษาผลของความดันในช่วง 500-700 MPa ที่มีต่อน้ำส้มวาเลนเซีย พบว่า ผู้ทำการทดสอบทางด้านประสาทสัมผัสลงความเห็นว่า น้ำส้มที่ผ่านการใช้ความดันมีรสชาติใกล้เคียงกับน้ำส้มสดหรือน้ำส้มแช่เย็นมากกว่าน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความร้อน จึงมีการศึกษาถึงรสชาติบางตัวที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความร้อนและน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความดัน โดยเฉพาะในระหว่างการเก็บรักษาพบว่าน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความดันยังคงรักษารสชาติที่ดีได้มากกว่าน้ำส้มที่ผ่านการใช้ความร้อน และการเพิ่มความร้อนเพียงเล็กน้อย (จาก 50 เป็น 60 องศาเซลเซียส) จะทำให้เกิดผลเสียต่อคุณภาพทางประสาทสัมผัสในทุกๆด้าน

Porretta (1995) รายงานว่าการใช้ความดันสูงมีผลต่อความหนืดของน้ำมะเขือเทศและทำให้โครงสร้างมีลักษณะคล้ายเจลลี่มากขึ้น เนื่องจากโปรตีนเกิดการเสียสภาพธรรมชาติอย่างถาวรและเกิดการแข็งตัว สำหรับความดันที่มากกว่า 700 MPa จะทำให้น้ำมะเขือเทศมีความหนืดและค่าความเป็นกรด-ด่างมากขึ้น เนื่องจากค่าความเป็นกรด-ด่างที่เพิ่มขึ้นจะทำให้ปฏิกิริยาของเอนไซม์เพิ่มขึ้นและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหนืด

Gow *et al.* (1996) ศึกษาคุณภาพและอายุการเก็บรักษาของน้ำฝรั่งเข้มข้นที่ผ่านการใช้ความดัน 600 MPa ร่วมกับการใช้ความร้อน 88-90 องศาเซลเซียสนาน 24 วินาที พบว่าสามารถยับยั้งจุลินทรีย์ให้มีปริมาณน้อยกว่า 10 CFU/ml และยังคงมีคุณภาพที่ดีคล้ายของน้ำฝรั่งสดได้นานถึง 40 วันโดยเก็บไว้ที่อุณหภูมิ 4 องศาเซลเซียส นอกจากนี้กระบวนการความดันสูงยังสามารถยังยั้งการเกิดสีน้ำตาลเนื่องจากกิจกรรมของเอนไซม์ในน้ำฝรั่งได้อีกด้วย

Yen *et al.* (1996) ศึกษา น้ำฝรั่งเข้มข้นที่ผ่านการใช้ความดัน 600 MPa อุณหภูมิ 25 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 15 นาที พบว่ายังคงมีสีเช่นเดียวกับน้ำฝรั่งสด และเมื่อนำมาทำการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 4 องศาเซลเซียสเป็นระยะเวลา 60 วัน ค่าความสว่างและค่าสีเขียวของน้ำฝรั่งลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในตัวอย่างที่ไม่ได้ผ่านการใช้ความดันมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าตัวอย่างที่ผ่านการใช้ความดัน

Yen *et al.* (1999) ใช้ gas chromatography และ mass spectrometry ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสารที่ระเหยง่ายในน้ำฝรั่งระหว่างผ่านการใช้ความดัน 600 MPa อุณหภูมิ 25 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 15 นาที และทำการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 4 และ 25 องศาเซลเซียสพบว่า สารระเหยง่ายที่มีมากที่สุดคือน้ำฝรั่งคือเอสเทอร์ รองลงมาคือแอลกอฮอล์ ซึ่งมีเอทิล-แอล-เฮกซาโนเอท (ethyl-l-hexanoate) ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของรสชาติ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับน้ำฝรั่งสดพบว่าองค์ประกอบของสารระเหยง่ายในน้ำฝรั่งที่ผ่านการใช้ความดันไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับน้ำฝรั่งสดและมีค่าลดลงระหว่างการเก็บรักษา ปริมาณแอลกอฮอล์และเอสเทอร์ในน้ำฝรั่งที่ผ่านการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 4 องศาเซลเซียสนาน 30 วันจะมีค่าใกล้เคียงกับน้ำฝรั่งสดและยังคงรสชาติเดิมได้มากกว่าน้ำฝรั่งที่ไม่ได้ผ่านการใช้ความดัน เนื่องจากเอนไซม์ในน้ำฝรั่งที่ผ่านการใช้ความดันถูกยับยั้งไปบางส่วน หลังจากทำการเก็บรักษานาน 60 วันความเข้มข้นของแอลกอฮอล์จะเพิ่มขึ้นเนื่องจากปฏิกิริยาของเอนไซม์ เมื่อนำน้ำฝรั่งไปเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 25 องศาเซลเซียสนาน 30 วันพบว่ามีเปลี่ยนแปลงที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ คือ เมทานอล (methanol) เอทานอล (ethanol) เอทิลอะซิเตท (ethyl acetate) เมทิล-แอล-โพรพิโอเนท (methyl-l-propionate) และทู-เอทิลฟูราล (2-ethylfuran) จะมีความเข้มข้นเพิ่มขึ้น ในขณะที่องค์ประกอบอื่นๆจะลดลง

Lopez-Malo *et al.* (1998) พบว่าน้ำอะโวคาโดเข้มข้นที่ผ่านการใช้ความดัน 345-689 MPa เป็นเวลา 10-30 นาทีมีสีเทียบเท่ากับน้ำอะโวคาโดสด คือมีค่า a อยู่ระหว่าง -7.9 ถึง -7.3 และระหว่างการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 5 องศาเซลเซียสมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเล็กน้อยคือ ในตัวอย่างที่มีค่าความเป็นกรด-ด่างเท่ากับ 4.1 ผ่านการ ใช้ความดัน 689 MPa เป็นเวลา 20 นาที ค่าสี L มีการเปลี่ยนแปลงน้อยกว่าร้อยละ 1 และค่าสี L จะลดลงอย่างรวดเร็วถ้าตัวอย่างนั้นผ่านการ ใช้ความดันต่ำ มีค่าความเป็นกรด-ด่างสูง หรือทำการเก็บรักษาที่อุณหภูมิสูง นอกจากนั้นสีเขียวของตัวอย่างจะค่อยๆลดลงโดยดูจากค่าสี a มีค่าเป็นบวก เป็นเพราะการเกิดสีน้ำตาลเนื่องมาจากเอนไซม์

polyphenol oxidase (PPO) ที่เหลืออยู่ การยืดอายุการเก็บรักษาสามารถทำได้โดยการใช้ความดันสูง ร่วมกับค่าความเป็นกรด-ด่างต่ำและทำการเก็บรักษาที่อุณหภูมิต่ำ

Horie *et al.* (1991) ศึกษาแฮมสตอเบอร์รี่ที่ผ่านการใช้ความดันสูงของบริษัท Meidi-ya Food Factory Co. ในญี่ปุ่น ซึ่งเป็นบริษัทอาหารรายแรกที่ใช้กระบวนการความดันสูงในการถนอมอาหาร พบว่าสามารถกำจัดยีสต์ *Saccharomyces cerevisiae*, *Zygosaccharomyces rouxii* และแบคทีเรีย *Staphylococcus spp.*, *Salmonella spp.* และ โคลิฟอร์มได้ แยมถูกผลิตโดยใช้ความดัน 294 MPa เป็นเวลา 20 นาที และมีปริมาณจุลินทรีย์เริ่มต้นอยู่ระหว่าง 10^5 and 10^6 CFU/ml หลังกระบวนการผลิต ต้องเก็บรักษาแยมไว้ในตู้เย็นเพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงด้านรสชาติ การเกิดสีน้ำตาลเนื่องจาก เอนไซม์ และการเกิดปฏิกิริยาทางเคมีเนื่องจากการเพิ่มของออกซิเจน ส่วนทางด้านผู้ทดสอบชิมลง ความเห็นว่าชอบแยมที่ผ่านกระบวนการความดันสูงมากกว่าแยมที่ผ่านการใช้ความร้อน นอกจากนี้แยมที่ผ่านการใช้ความดันสูงยังคงมีปริมาณวิตามินซีเหลืออยู่ถึงร้อยละ 95 เมื่อเทียบกับของสด

Dervisi *et al.* (2001) ทำการทดสอบลักษณะเนื้อสัมผัสและสีของแฮมสตอเบอร์รี่ที่ผ่านการใช้ความดัน 400 MPa อุณหภูมิ 25 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 5 นาที และแปรผันปริมาณเพคตินคือ ร้อยละ 0.1, 0.5, 2.5, 5, 7.5 และ 10 ทำการทดสอบลักษณะเนื้อสัมผัสโดยใช้การทดสอบ creep และวัดค่าสีโดยใช้ spectrophotometer ที่ความยาวคลื่น 505 นาโนเมตร พบว่าลักษณะเนื้อสัมผัสที่ดีที่สุดคือมีปริมาณเพคตินเท่ากับร้อยละ 2.5 และ 5 เมื่อเพิ่มปริมาณเพคตินจะทำให้ค่า storage moduli และ loss moduli เพิ่มขึ้น เนื่องจากโมเลกุลของเพคตินมีการเปลี่ยนแปลงแล้วก่อจังก์ชัน โชนขึ้นทำให้มีลักษณะที่เหนียวหนืดและแข็งตัวมากขึ้น หลังจากทำการเก็บรักษานาน 8 สัปดาห์พบว่าค่าสีแดงของแฮมสตอเบอร์รี่มีค่าลดลง เนื่องจากปฏิกิริยาของเอนไซม์ทำให้สารแอนโทไซยานินซึ่งเป็นสารสีในสตอเบอร์รี่มีค่าลดลงและเกิดสีน้ำตาลเพิ่มมากขึ้น

Kimura *et al.* (1994) ทำการเปรียบเทียบคุณภาพ (เช่น กลิ่น การเกิดสีน้ำตาล ปริมาณสารแอนโทไซยานิน น้ำตาลซูโครส และปริมาณวิตามินซี) ของแยมที่ผ่านการใช้ความดันและแยมที่ผ่านการใช้ความร้อนระหว่างการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 5 และ 25 องศาเซลเซียส เป็นระยะเวลา 1-3 เดือน พบว่าหลังจากผ่านกระบวนการแยมที่ผ่านการใช้ความดันจะมีลักษณะสดใหม่กว่าแยมที่ผ่านความร้อน และแยมทั้งสองชนิดจะยังคงรักษาคุณภาพที่ดีไว้เมื่อเก็บที่อุณหภูมิต่ำ อย่างไรก็ตามแยมที่ผ่านการใช้ความดันไม่สามารถเก็บรักษาไว้ที่อุณหภูมิห้องได้ เนื่องจากปฏิกิริยาของเอนไซม์และ

ออกซิเจนทำให้คุณภาพของแยมเสื่อมลง แยมที่ผ่านการใช้ความดันสามารถเก็บที่อุณหภูมิตู้เย็นได้นานกว่า 3 เดือนโดยมีการสูญเสียคุณค่าทางอาหารและลักษณะทางประสาทสัมผัสน้อยมาก

Phunchaisri and Apichartsrangkoon (2005) ใช้กระบวนการความดันสูงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับการเก็บรักษาลิ้นจี่ในกระป๋อง โดยนำลิ้นจี่สดและลิ้นจี่ที่แช่ในน้ำเชื่อมมาทำการแปรผันความดัน (200-600 MPa) อุณหภูมิ (20-60 องศาเซลเซียส) และเวลา (10 หรือ 20 นาที) จากนั้นนำมาทดสอบคุณสมบัติทางกายภาพและหาปฏิกิริยาของเอนไซม์ peroxidase (POD) และ polyphenol oxidase (PPO) พบว่ากระบวนการความดันสูงทำให้ลิ้นจี่สดและลิ้นจี่ที่แช่ในน้ำเชื่อมมีการสูญเสียคุณภาพทางกายภาพน้อยกว่ากระบวนการใช้ความร้อน ค่าความเป็นกรด-ด่างที่เหมาะสมสำหรับเอนไซม์ PPO และ POD ในลิ้นจี่คือ 5.0-8.0 และ 7.0 ตามลำดับ การใช้ความดัน 200 MPa ร่วมกับอุณหภูมิ 40 องศาเซลเซียสจะเพิ่มปฏิกิริยาของเอนไซม์ POD มากกว่าที่ 20 และ 60 องศาเซลเซียส ส่วนการใช้ความดัน 400 และ 600 MPa ร่วมกับอุณหภูมิ 20-40 องศาเซลเซียสไม่มีผลต่อปฏิกิริยาของเอนไซม์ POD ผลของการใช้ความร้อนร่วมกับความดันสูงที่มีต่อปฏิกิริยาของเอนไซม์ PPO จะเห็นได้ชัดเจนเมื่อใช้เวลามากกว่า 20 นาที และการใช้ความดัน 600 MPa ร่วมกับอุณหภูมิ 60 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 20 นาทีจะยับยั้งปฏิกิริยาของเอนไซม์ POD และ PPO ในลิ้นจี่สดได้มากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์และ 90 เปอร์เซ็นต์ตามลำดับ แต่สำหรับลิ้นจี่ในน้ำเชื่อมจะมีผลกระทบน้อยมาก ซึ่งอาจเกิดจากการแช่ในน้ำเชื่อม โดยรวมแล้วพบว่าเอนไซม์ POD จะมีความทนต่อแรงดันได้มากกว่าเอนไซม์ PPO

Watanabe *et al.* (1991) ทำการวิเคราะห์ก๊าซที่อยู่ส่วนบนของแยมในภาชนะบรรจุโดยใช้ gas chromatography พบว่าแยมที่ผ่านการใช้ความดันองค์ประกอบเดิมของกลิ่นเช่น ทราน-ทู-เฮกซานอล (trans-2-hexanol) ลิลนาลูล (linalool) เอทิลบูไทเรท (ethyl butyrate) และกรดเมทิลบูไทเรท (ethyl butyrate) ยังคงอยู่มากกว่าแยมที่ผ่านการใช้ความร้อนที่วางขายตามท้องตลาด เมื่อนำไปเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 5 องศาเซลเซียสนาน 2-3 เดือน พบว่า แยมยังคงอยู่ในสภาพที่ดีไม่เปลี่ยนแปลง ในทางกลับกันถ้านำมาเก็บไว้ที่อุณหภูมิ 25 องศาเซลเซียสคุณภาพของแยมจะเสื่อมลงเนื่องจากการสลายตัวของออกซิเจนและปฏิกิริยาของเอนไซม์ยังคงมีอยู่

2.3 รีโโลยี

คำว่า “รีโโลยี (Rheology)” ผู้บัญญัติคนแรกคือ Eugene C. Bingham และได้ให้ความหมายว่า รีโโลยี หมายถึงวัสดุทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถไหลได้ (everything flow) (Steffe, 1996) รีโโลยีเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง (deformation) และการไหลของวัสดุ (flow) ของวัสดุ เมื่อมีแรงหรือการกระทำใดๆที่ทำให้ส่วนใดส่วนหนึ่งของวัสดุหรือทั้งหมดเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปร่างไปดังนั้นรีโโลยีทางอาหารจึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปร่างและการไหลของวัตถุดิบ ผลิตภัณฑ์กึ่งสำเร็จรูป และผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปหรือผลิตภัณฑ์สุดท้ายในกระบวนการผลิตอาหารระดับอุตสาหกรรม ขั้นตอนต่างๆในกระบวนการผลิตมีผลต่อคุณภาพทางรีโโลยี เพราะการเปลี่ยนแปลงรูปร่างจะส่งผลไปถึงคุณภาพของผลิตภัณฑ์อาหารด้วยการวัดเนื้อสัมผัสของอาหารเป็นวิธีการที่ใช้เครื่องมือหรือวิธีการที่ออกแบบมาโดยเฉพาะ เพื่อวัดค่าทางคุณสมบัติที่เกี่ยวกับเนื้อสัมผัสจะเกี่ยวข้องกับการศึกษาทางรีโโลยี (ธงชัย, 2545)

นอกจากนี้การศึกษาถึงพฤติกรรมทางกลศาสตร์ของอาหารทำให้ทราบถึงส่วนประกอบที่สำคัญในโครงสร้างอาหาร ลักษณะโครงสร้างอาหาร เช่น มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน เป็นเจลที่มีเฟสแยกกัน หรือมีลักษณะเป็นอิมัลชัน และจะทำให้ทราบเงื่อนไขในกระบวนการผลิตและการเก็บรักษา ซึ่งพฤติกรรมทางกลศาสตร์ที่เกิดขึ้นสามารถบอกถึงสิ่งเหล่านี้ได้ ดังนั้นการศึกษาคูสมบัติทางรีโโลยีของอาหารจึงมีประโยชน์และมีความสำคัญ เนื่องจากสามารถนำไปประยุกต์ใช้ตั้งแต่การขนส่งวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การควบคุมการผลิต และในด้านการประเมินทางประสาทสัมผัส ซึ่งต่อมารวมไปถึงการวางจำหน่ายของผลิตภัณฑ์อาหารด้วย (Rao and Cooley, 1993) ค่าพื้นฐานทางรีโโลยีที่เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

- ความเค้น (Normal Stress: σ_{normal}) คือค่าแรง (Force: F) หน่วยเป็นนิวตัน (N) ต่อพื้นที่ที่แรงนั้นมากระทำบนระนาบ (Area: A) หน่วยเป็นตารางเมตร (m^2) ซึ่งคำนวณได้จากสมการ

$$\sigma_{\text{normal}} = F / A \quad (1)$$

หน่วยของความเค้นเป็น นิวตันต่อตารางเมตร (N/m^2) หรือปาสกาล (Pa)

- **ความเครียด (Strain: ϵ)** คืออัตราส่วนของความยาวที่เปลี่ยนไป (ΔL) ต่อความยาวเริ่มต้น (L_0) บางครั้งอาจคิดเป็นร้อยละของการเปลี่ยนแปลง (% deformation) คำนวณได้จากสมการ

$$\epsilon = \Delta L / L_0 \quad (2)$$

ความเครียดไม่มีหน่วยเนื่องจากมีหน่วยเป็นเมตรต่อเมตร จึงไม่มีหน่วย

- **โมดูลัส (Modulus)** คือ ค่าคงที่ของวัสดุที่มีความสัมพันธ์ระหว่างความเค้นและความเครียด จากกฎของฮุก (Hooke's law) ค่าโมดูลัสเป็นค่าที่บ่งบอกความยืดหยุ่นของวัสดุ (elasticity) โดยทฤษฎีของฮุกจะเป็นจริงหรือตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่าวัสดุนั้นต้องเป็นวัสดุสารเนื้อเดียวกัน (homogenous) และสมการที่แสดงความสัมพันธ์ มีสมการคือ

$$\sigma = E \epsilon \quad (3)$$

โดย E คือ Young's modulus of elasticity มีหน่วยเป็นปาสคาล (Pa)

- แต่ถ้าความเค้นนั้นเกิดจากแรงเฉือนจะได้ค่าโมดูลัสเป็น shear modulus (G) โดยค่าโมดูลัสจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างความเค้นเฉือน (shear stress : τ) และความเครียดเฉือน (shear strain : γ) และได้ความสัมพันธ์ดังสมการ

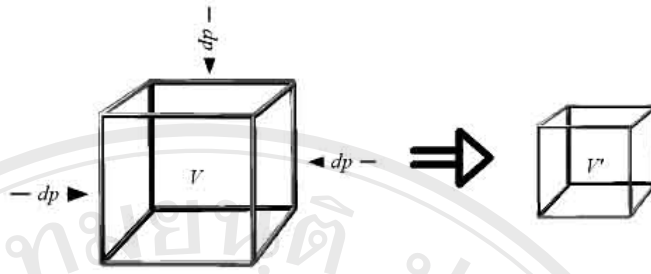
$$G = \frac{\tau}{\gamma} \quad (4)$$

shear modulus มีหน่วยเป็นปาสคาล (Pa)

- ถ้าความเค้นเกิดจากแรงกดอัด โมดูลัสที่คำนวณได้จะเป็น bulk modulus (K) ดังรูปที่ 2.7

$$K = \frac{-dp}{(dV/V)} \quad (5)$$

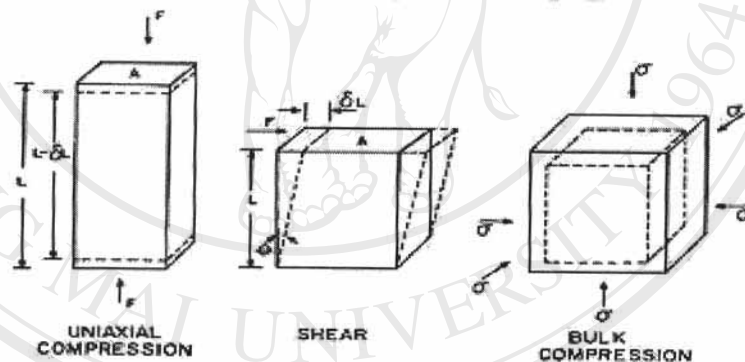
bulk modulus มีหน่วยเป็นปาสคาล (Pa)

รูปที่ 2.7 โมดูลัสที่เกิดจากแรงกดอัด (Bulk Modulus)

ที่มา: http://www.engineeringtoolbox.com/bulk-modulus-elasticity-d_585.html

ดังนั้น โมดูลัสจะมีหลายรูปแบบขึ้นกับลักษณะของแรงที่มากระทำต่อตัวอย่างว่าเป็นแรงชนิดไหน เช่น แรงกด (compression) แรงดึง (tension) แรงเฉือน (shear) และแรงกดอัด (bulk compression) แสดงได้ดังรูปที่ 2.8

รูปที่ 2.8 โมดูลัสของแรงต่างๆที่กระทำกับตัวอย่าง

ที่มา: Rao and Steffe, 1992

สำหรับส่วนที่มีการไหลซึ่งเป็นสมบัติของของไหล สามารถอธิบายได้ตามกฎของนิวตัน (Newton's law) บางครั้งเรียกวัดความหนืดของไหลแบบนิวตัน ซึ่งการวัดค่าเนื้อสัมผัสจะวัดเป็นค่าความหนืด (viscosity: μ) เมื่อมีความเค้นเฉือน (shear stress: σ) กระทำต่อตัวอย่างโดยมีอัตราเร็วในการเฉือน (shear rate: $\dot{\gamma}$) ต่างๆกัน โดยอัตราเฉือนจะวัดในหนึ่งหน่วยเวลา เนื่องจากความเค้นเฉือนที่ทุกตำแหน่งมีค่าเท่ากันหมด ฉะนั้นความหนืดจึงเป็นฟังก์ชันของเวลา (t) มีความสัมพันธ์ดังสมการ (Steffe, 1996)

$$\sigma = \mu \dot{\gamma} = \mu (d\gamma / dt) \quad (6)$$

เมื่อ μ คือ ความหนืด (viscosity) มีหน่วยเป็น ปาสคาล-วินาที (Pa s)

คุณสมบัติทางรีโอโลยีจะอธิบายถึงสมบัติของวัสดุที่มีลักษณะที่ยากที่กำหนดแน่นอน เช่น วัสดุแขวนลอยหรือวัสดุอิมัลชัน (suspension or emulsion) วัสดุโพลิเมอร์ (polymer materials) และ วัสดุวิสโคอีลาสติก (viscoelastic) (มันัส, 2538)

2.4 วัสดุวิสโคอีลาสติก

โดยทั่วไปวัสดุในธรรมชาติ เช่น ผักและผลไม้ เนื้อสัตว์ หรือ ยาง จะแสดงพฤติกรรมพื้นฐานที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติของวัสดุเป็น 2 ลักษณะคือ ส่วนที่มีความยืดหยุ่นสมบูรณ์ในอุดมคติ จะใช้กับวัสดุที่เป็นของแข็ง และส่วนที่เป็นของไหลในอุดมคติจะใช้กับวัสดุที่เป็นของเหลว ซึ่งในความเป็นจริงคุณสมบัติของวัสดุส่วนใหญ่รวมทั้งในอาหารจะไม่สามารถอธิบายสมบัติของวัสดุนั้นได้ด้วยพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่สามารถอธิบายได้ดีเมื่อนำพฤติกรรมทั้งสองส่วนมารวมกัน ซึ่งจะแสดงคุณสมบัติที่เป็นเหมือนทั้งของแข็งและของเหลว เรียกคุณสมบัติที่เกิดขึ้นนี้ว่า คุณสมบัติวิสโคอีลาสติก (viscoelastic properties) และเรียกวัสดุที่มีสมบัตินี้ว่า วัสดุวิสโคอีลาสติก (viscoelastic materials) ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพฤติกรรมวิสโคอีลาสติกนี้คือ คุณสมบัติของวัสดุจะขึ้นกับเวลา ดังนั้นวัสดุที่เป็นของแข็ง ของเหลว และกึ่งของแข็ง สามารถนำไปศึกษารีโอโลยีของวัสดุนั้นๆ ได้ (Rao and Steffe, 1992)

พฤติกรรมที่มีความยืดหยุ่นแบบอุดมคติของของแข็งคือ เมื่อมีแรงกระทำจากภายนอกมากระทำต่อวัสดุ รูปร่างของวัสดุจะเปลี่ยนไป แต่เมื่อถอนแรงออกรูปร่างของวัสดุนั้นจะกลับมาสู่สภาพเดิมเหมือนกับสภาพที่ไม่มีแรงภายนอกมากระทำ ทั้งนี้เนื่องจากของแข็งมีความสามารถในการเก็บสะสมพลังงานได้และใช้พลังงานนั้นในการกลับสู่รูปเดิม ในทางกลับกันของเหลวจะแสดงพฤติกรรมที่ไม่มีรูปร่างแน่นอนทั้งก่อนและหลังมีแรงภายนอกมากระทำ และเมื่อมีแรงภายนอกมากระทำจะเกิดการไหลไปโดยไม่มี การไหลกลับมา (Ward and Hadley, 1995)

การที่ของไหลไม่สามารถคืนรูปเดิมได้ เนื่องจากของไหลไม่มีความสามารถในการเก็บสะสมพลังงานทำให้พลังงานสูญหายไป ดังนั้นพฤติกรรมของวัสดุวิสโคอีลาสติกมีลักษณะคือ เมื่อ

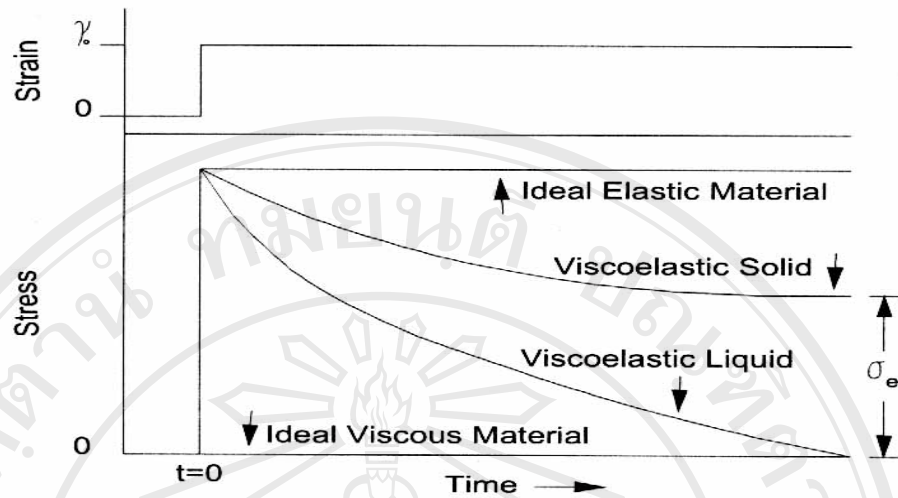
ให้ความเค้นเฉือน (shear stress) กับวัสดุที่มีความเครียด (shear strain) และถอนความเค้นออกทันทีทันใด วัสดุวิสโคอีลาสติคจะมีการยืดหยุ่นโดยมีการคืนรูปตามเวลาเหมือนสมบัติของของแข็ง แต่ไม่กลับไปสู่สภาพเริ่มต้น เนื่องจากจะมีลักษณะของของเหลวที่เกิดการไหลไปข้างหน้าโดยไม่มีการย้อนกลับสู่สภาพเดิมได้ (Christensen, 1971)

ความสามารถในการเกิดเจลเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของเพคติน ซึ่งบทบาทในการเกิดเจลและลักษณะของเจลเพคตินพิจารณาได้จากพฤติกรรมด้านรีโอโลยี เจลเพคตินมีสมบัติที่เป็นทั้งของเหลวที่ไหลได้และเป็นของแข็งที่มีความยืดหยุ่น ลักษณะนี้เป็นลักษณะของวิสโคอีลาสติค โดยลักษณะทางรีโอโลยีนั้นจะแสดงได้ในเทอมของอีลาสติคโมดูลัสและการไหลแบบนิวทอนเนียน ซึ่งไม่ขึ้นกับเวลา โดยโมดูลัสอธิบายในเทอมของอัตราส่วนระหว่างความเค้นต่อความเครียดและทำการวัดความเครียดที่เปลี่ยนไปภายใต้เวลาที่ต่างกัน การทดลองหาโมดูลัสทำได้ทั้งแบบดึง กด และเฉือน

อย่างไรก็ตามเนื่องจากเจลเพคตินเป็นวิสโคอีลาสติค ความเครียดที่เปลี่ยนไปจะขึ้นกับทั้งแรงเค้นที่ให้และเวลาในการให้ความเค้นเข้าไปด้วย ซึ่งการศึกษานี้จะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของความเครียดที่เปลี่ยนไปที่ละน้อย พฤติกรรมของวิสโคอีลาสติคของเจลเพคตินมีการศึกษาได้จากการทดสอบ เช่น dynamic-shear, creep-compliance และ stress relaxation (Alexos *et al.*, 1991)

2.5 การพักความเค้น

การพักความเค้น (stress relaxation) คือ ค่าความเค้น (stress) ที่ลดลงตามระยะเวลา โดยให้ความเครียด (strain) คงที่ การพักความเค้นหาได้จากการให้ความเครียดในอัตราคงที่กับวัสดุที่เป็นของไหลแล้วหยุดการเปลี่ยนแปลงรูปร่างทันที วัดค่าความเค้นที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา (Steffe, 1996)

รูปที่ 2.9 กราฟการพักความเค้น (Stress Relaxation Curve)

ที่มา : Steffe, 1996

จากภาพที่ 2.9 แสดงถึงพฤติกรรมของวัสดุที่ผ่านการทดสอบการพักความเค้น ซึ่งพบว่าไม่มีการพักความเค้นในวัสดุยืดหยุ่นแบบอุดมคติ (ideal elastic material) ขณะที่วัสดุที่มีความหนืดแบบอุดมคติ (ideal viscous material) จะมีการพักความเค้นทันที ส่วนวัสดุวิสโคอีลาสติกจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงการพักความเค้นไปจนถึงจุดสุดท้ายขึ้นอยู่กับโครงสร้างโมเลกุลของวัสดุที่ทดสอบ ซึ่งความเค้นในวัสดุวิสโคอีลาสติกแบบของแข็งจะลดลงจนถึงจุดสมดุลความเค้น (equilibrium stress: σ_e) และมีความมากกว่าศูนย์ แต่ความเค้นที่เหลืออยู่ในวัสดุวิสโคอีลาสติกแบบของเหลวจะมีค่าเท่ากับศูนย์ (Steffe, 1996)

โดยทั่วไปข้อมูลการพักความเค้นจะแสดงในรูปของโมดูลัสของการพักความเค้น คือ

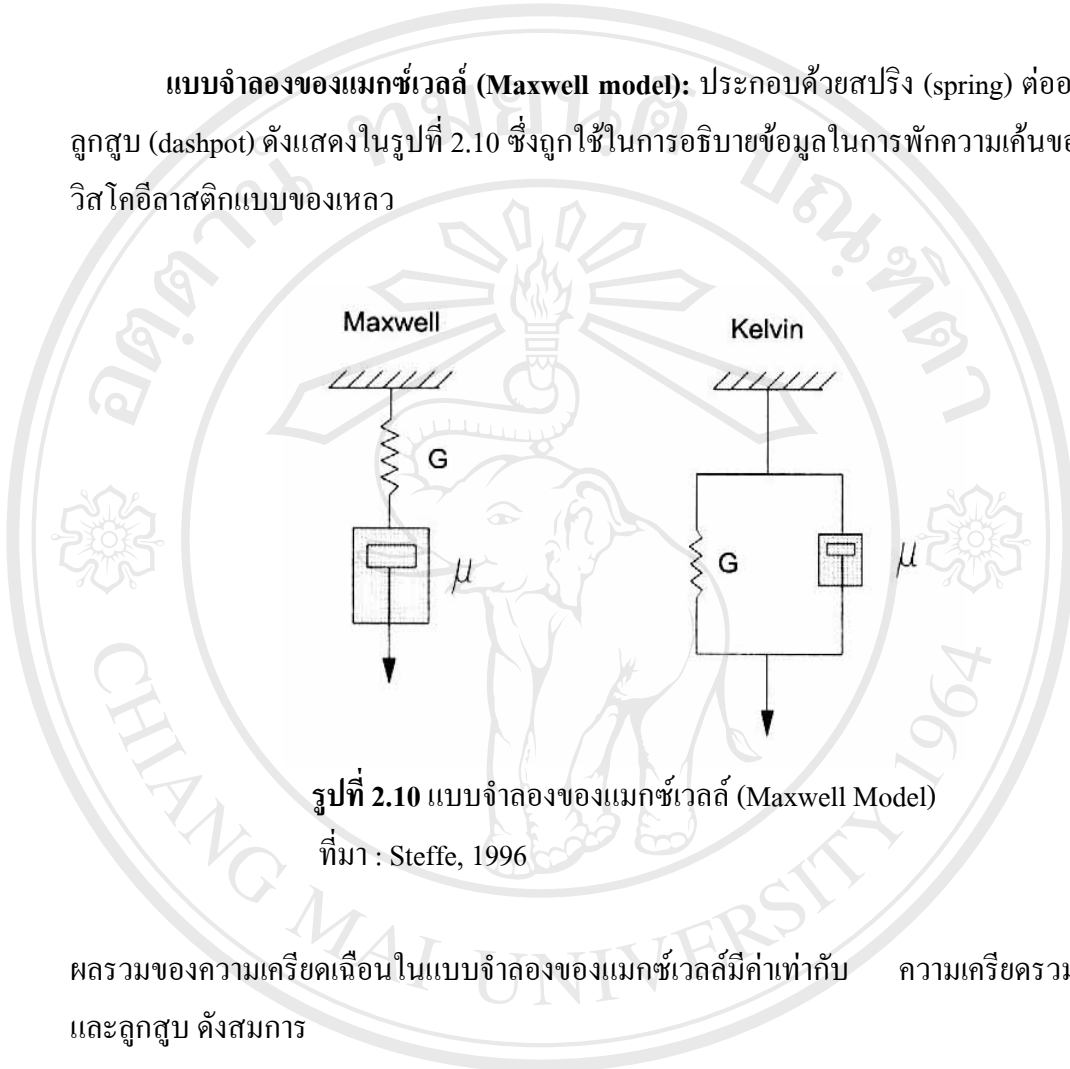
$$G = f(t) = \frac{\sigma}{\gamma_{constant}} \quad (7)$$

ถ้าวัสดุมีความยืดหยุ่นแบบสมบูรณ์ โมดูลัสของการพักความเค้นจะมีค่าเท่ากับโมดูลัสของแรงเฉือน อธิบายได้จากสมการ $G = \sigma / \gamma$ โดย $G(t)$ คือโมดูลัสของแรงเฉือนที่ขึ้นกับเวลา ซึ่งสามารถคำนวณได้จากข้อมูลในการทดลอง กราฟระหว่างการพักความเค้นกับเวลาจะเกิดขึ้นที่ระดับที่แตกต่างกันกับความเครียด ซึ่งจะมีส่วนที่ซ้อนทับกันถ้าข้อมูลถูกเก็บในช่วงเวลาที่วัสดุ

แสดงพฤติกรรมแบบวิสโคอีลาสติกในเชิงเส้นตรง และฟังก์ชันที่เกี่ยวข้องสามารถพบในเทอมของแรงดึง (tension: $E(t)$) และแรงกดอัด (bulk compression: $K(t)$) (Ferry, 1980)

แบบจำลองของแมกซ์เวลล์ (Maxwell model): ประกอบด้วยสปริง (spring) ต่ออนุกรมกับลูกสูบ (dashpot) ดังแสดงในรูปที่ 2.10 ซึ่งถูกใช้ในการอธิบายข้อมูลในการพักความเค้นของวัสดุวิสโคอีลาสติกแบบของเหลว

รูปที่ 2.10 แบบจำลองของแมกซ์เวลล์ (Maxwell Model)
ที่มา : Steffe, 1996

ผลรวมของความเครียดเฉือนในแบบจำลองของแมกซ์เวลล์มีค่าเท่ากับ ความเครียดรวมในสปริงและลูกสูบ ดังสมการ

$$\gamma = (\gamma)_{spring} + (\gamma)_{dashpot} \tag{8}$$

เปลี่ยนสมการที่ (8) ให้เป็นอนุพันธ์ของเวลาโดยการแทนค่า $\gamma_{spring} = \sigma / G$ และ $\gamma_{dashpot} = \sigma / \mu$ ได้ดังนี้

$$\frac{d\gamma}{dt} = \dot{\gamma} = \frac{1}{G} \left(\frac{d\sigma}{dt} \right) + \frac{\sigma}{\mu} \tag{9}$$

หรือ

$$\sigma + \lambda_{rel} \left(\frac{d\sigma}{dt} \right) = \mu \dot{\gamma} \tag{10}$$

โดย relaxation time สามารถอธิบายได้ด้วยสมการ

$$\lambda_{rel} = \frac{\mu}{G} \quad (11)$$

Relaxation time (λ_{rel}) คือ เวลาที่วัสดุต้องการในการกลับไปสู่สภาพเดิม (อสิรา, 2545) ถ้าการทดสอบกระทำโดยใช้แรงดึงในระนาบเดียว หรือแรงกด ค่า λ_{rel} จะคิดในเทอมของ extensional viscosity (η_E) และ Young's modulus (E)

แบบจำลองของแมกซ์เวลล์ช่วยให้เข้าใจข้อมูลของ λ_{rel} มากขึ้น พิจารณาจากการทดลองหา ค่า λ_{rel} โดยกำหนดให้ค่าความเครียดเฉือนมีค่าคงที่ (constant shear strain: γ_0) เมื่อความเครียดคงที่ อัตราเฉือนจะมีค่าเท่ากับศูนย์ ($\dot{\gamma} = 0$) ดังนั้นจากสมการที่ (10) จะได้เป็น

$$\sigma + \lambda_{rel} \left(\frac{d\sigma}{dt} \right) = 0 \quad (12)$$

อินทิเกรตสมการนี้โดยกำหนดให้ $\sigma = \sigma_0$ ที่เวลา $t = 0$

$$\int_{\sigma_0}^{\sigma} \frac{d\sigma}{\sigma} = \int_0^t -\frac{dt}{\lambda_{rel}} \quad (13)$$

$$\sigma = f(t) = \sigma_0 \exp\left(\frac{-t}{\lambda_{rel}}\right) \quad (14)$$

สมการ (14) อธิบายถึงการพักความเค้นอย่างช้าๆ จากความเค้นเริ่มต้น (σ_0) ไปจนถึงศูนย์หลังจากที่ความเครียดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งความสัมพันธ์นี้สามารถกำหนดค่า λ_{rel} ได้คือ เวลาที่ความเค้นลดลงร้อยละ 36.8 จากจุดเริ่มต้น

เวลาที่ความเค้นลดลงเท่ากับร้อยละ 36.8 มาจาก

ถ้าให้ $t = \lambda_{rel}$ จากสมการ (14) จะได้ว่า

$$\sigma = f(t) = \sigma_0 \exp(-1) = \sigma_0 (0.3678)$$

$$\frac{\sigma}{\sigma_0} = 0.3678 = \frac{36.78}{100}$$

ถ้าความเค้นเริ่มต้น (σ_0) มีค่าเท่ากับ 100 ดังนั้น σ จึงมีค่าเท่ากับ 36.78 หรือประมาณ 36.8

แต่ข้อมูลที่ได้จากการทดลองแสดงให้เห็นว่าแบบจำลองของแมกซ์เวลล์ไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมการพักความเค้นของวัสดุวิสโคอีลาสติกได้ทั้งหมด เนื่องจากไม่ได้รวมสมดุลความเค้น (equilibrium stress: σ_e) เข้าไปด้วย ปัญหานี้สามารถแก้ไขได้โดยใช้แบบจำลองของแมกซ์เวลล์ต่อขนานกับสปริงดังรูปที่ 2.11 (a) ซึ่งสปริงอิสระใช้ในการอธิบายสมดุลความเค้น ($\sigma_e = \gamma_0 G_0$) และสมการการสำหรับแบบจำลองนี้คือ

$$\sigma = f(t) = \sigma_e + (\sigma_0 - \sigma_e) \exp\left(\frac{-t}{\lambda_{rel}}\right) \quad (15)$$

สำหรับแบบจำลองสี่องค์ประกอบ คือ แบบจำลองของแมกซ์เวลล์สามองค์ประกอบต่อขนานกับสปริงอิสระดังรูป 2.11 (b) และมีสมการดังนี้

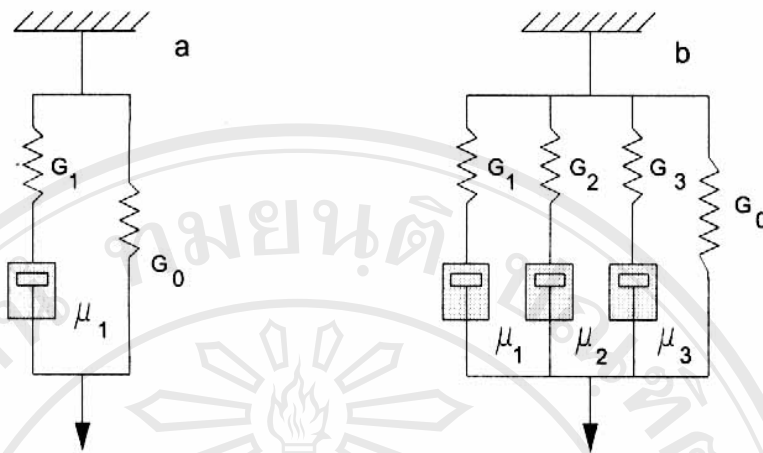
$$\sigma = f(t) = A_1 \exp\left(\frac{-tG_1}{\mu_1}\right) + A_2 \exp\left(\frac{-tG_2}{\mu_2}\right) + A_3 \exp\left(\frac{-tG_3}{\mu_3}\right) + \gamma_0 G_0 \quad (16)$$

หรือ

$$\sigma = f(t) = A_1 \exp\left(\frac{-t}{(\lambda_{rel})_1}\right) + A_2 \exp\left(\frac{-t}{(\lambda_{rel})_2}\right) + A_3 \exp\left(\frac{-t}{(\lambda_{rel})_3}\right) + \sigma_e \quad (17)$$

เมื่อ $A = (\sigma_0 - \sigma_e)$

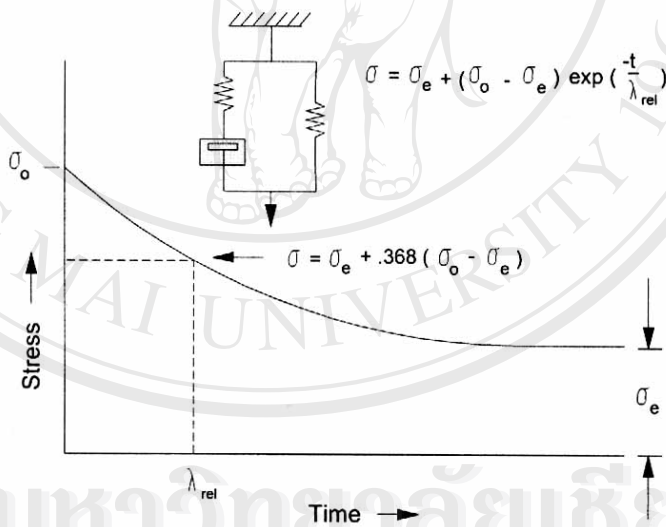
ดังนั้นในแต่ละหน่วยของแบบจำลองของแมกซ์เวลล์จะมีค่า λ_{rel} และค่า A ที่ต่างกัน

รูปที่ 2.11 แสดงแบบจำลองของแมกซ์เวลล์ที่ต่อขนานกับสปริง

- a.) แบบจำลองของแมกซ์เวลล์แบบหนึ่งองค์ประกอบต่อขนานกับสปริงอิสระ
- b.) แบบจำลองของแมกซ์เวลล์แบบสามองค์ประกอบต่อขนานกับสปริงอิสระ

ที่มา : Steffe, 1996

รูปที่ 2.12 กราฟแสดงลักษณะการพักความเค้นของแบบจำลองของแมกซ์เวลล์แบบหนึ่งองค์ประกอบต่อขนานกับสปริงอิสระ

ที่มา : Steffe, 1996

2.5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพักความเค้น

Houze' *et al.* (2005) ศึกษาสมบัติวิสโคอีลาสติกของเจลในนมเปรี้ยวที่มีปริมาณไขมันแตกต่างกัน พบว่าการทดสอบการพักความเค้นสามารถบอกถึงความแน่น (firmness) และความยืดหยุ่น (elastic) ของเจล โดยอิมัลชันเจลที่ทำจากน้ำมันดอกทานตะวัน น้ำมันมะกอก น้ำมัน groundnut และไขมันนมที่ปราศจากน้ำจะมีความยืดหยุ่นมากกว่าเจลที่ไม่มีไขมัน ส่วนความแน่นของเจลที่มีไขมันปริมาณน้อยจะมีความไวต่ออุณหภูมิมากกว่าเจลที่ไม่มีไขมัน และเวลาที่ใช้ในการกลับคืนสู่สภาพเดิมจะมีค่าสูงในบริเวณที่เป็นผลึกของไขมัน

Limanond *et al.* (2002) ประเมินค่าความเหนียวหนืด (stiffness) ของขนมปังข้าวโพด (corn tortilla) ที่ทำเสร็จใหม่ๆ และทำการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 6 – 35 องศาเซลเซียสเป็นระยะเวลา 10 วัน โดยใช้ทฤษฎีการก่อผลึกของโพลีเมอร์และโปรแกรม Matlab แปลงข้อมูลจากการพักความเค้นเป็นค่าความเหนียวหนืด พบว่าขนมปังข้าวโพดที่ทำเสร็จใหม่ๆ จะมีค่าความเหนียวหนืดต่ำกว่าขนมปังข้าวโพดเก่าและมีความแน่นเนื้อเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาการเก็บ แต่เมื่ออุณหภูมิเพิ่มขึ้นจะทำให้ค่าความเหนียวหนืดลดลง